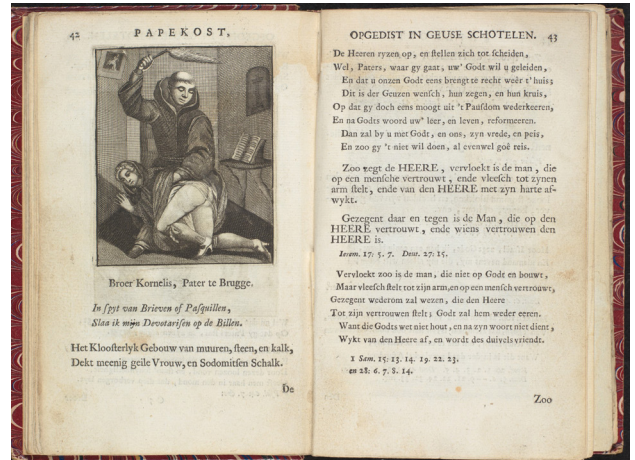

Assurantheit en geilheit

Representaties van vrouwelijke seksualiteit in de Republiek tussen 1710 en 1740

Satirische illustratie van pater 'Kornelis' die een non op haar blote achterwerk slaat met een zweep. Uit: Laurentius Steversloot, *Papekost, opgedist in Geuse schotelen* (Blokzijl 1720) p. 42.

Satirische illustratie van de 'bied' van een non bij een pater. Uit: Laurentius Steversloot, *Papekost, opgedist in Geuse schotelen* (Blokzijl 1720) p. 40. Bron: Koninklijke Bibliotheek Nederland & Universiteitsbibliotheek Amsterdam (OTM: O 60-3331)

Na pornografische hoogtijdagen in de Republiek tussen 1670 en 1710 daalde in de eerste decennia van de achttiende eeuw het aantal seksueel expliciete romans. Dit viel samen met een toenemende zedenwetgeving en strikte seksuele normen. Dit artikel analyseert het discours rond vrouwelijke seksualiteit via een selectie bronnen die tot nu toe een beperkte rol kende in de historiografie over seksuele representaties.

In 1730 werd in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een plakkaat tegen sodomie afgekondigd waarin stond dat elke schuldige tot de brandstapel veroordeeld zou worden. De term 'sodomie' is afgeleid van het Bijbelse verhaal over Sodom en Gomorra. Hoewel sodomie een breed concept was voor alle vormen van seksualiteit die niet gericht waren op voortplanting, werd de term het meest geassocieerd met seks tussen twee personen (veelal mannen) van hetzelfde geslacht. In de twee jaar na publicatie van het plakkaat werden zeker honderd mannen in de Republiek ter dood veroordeeld en terechtgesteld.¹ Hoewel de ontdekking van een 'netwerk van sodomieten' in Utrecht de aanleiding voor de processengolf vormde, was het vervolgen van sodomieten in de Republiek reeds enkele decennia aan de gang. Dit was

een opmerkelijke wenteling van zaken in vergelijking met de zeventiende eeuw, waarin nauwelijks sodomieprocessen in de Republiek plaatsvonden.²

Deze veranderingen stonden niet op zichzelf. De eerste decennia van de achttiende eeuw kende de Republiek verschillende zedenoffensieven, specifiek gericht op seksueel ongewenste praktijken en teksten. Zo werd prostitutie harder aangepakt en kwam er een stevigere naleving van censuur op 'obscene werken', in het bijzonder seksueel expliciete teksten.³ Ook dit vormde een scherpe tegenstelling met het einde van de zeventiende eeuw. Tussen circa 1670 en 1710 kende de Republiek volgens Inger Leemans namelijk een hoogtijperiode in de productie van libertijnse seksuele literatuur met het verschijnen van romans als *Jan Stront* en *D'openhertige juffrouw*. Vanaf 1710 liep dit terug door het overlijden van een aantal prominente drukkers van erotica, zoals Timotheus ten Hoorn, in combinatie met zedenoffensieven die pleitten voor een 'verburgerlijking' van de stedelijke cultuur.⁴

Onderzoek naar Nederlandstalige seksuele literatuur in de eerste helft van de achttiende eeuw is tot nu toe beperkt gebleven. De nadruk lag, naast het einde van de zeventiende eeuw, vooral bij Nederlandse, Engelse en Franse teksten in de tweede helft van de achttiende eeuw. Daarom onderzoekt dit

artikel hoe vrouwelijke seksualiteit werd gerepresenteerd in seksuele literatuur tussen 1710 en 1740.

Het doel van dit artikel is niet om omschrijvingen van seksuele handelingen te analyseren, maar wel de opvattingen en meningen over die omschreven seksuele handelingen. Door woordkeuzes, concepten en omschrijvingen in diverse bronnensorten te vergelijken, reflecteren we over de representatie van vrouwelijke seksualiteit in de bronnen. In dit artikel worden ideeën die meerdere auteurs doorheen de verschillende bronsoorten delen naast elkaar gelegd, waardoor we gedeelde of overlappende normen kunnen vaststellen. Deze normen geven een indicatie van de dominante ideeën over vrouwelijke lust in de achttiende eeuw.

De drie gebruikte brontypes komen voort uit de ‘populaire’ cultuur: kritiekschriften gericht tegen katholieken, liederenbundels en reisromannetjes. Deze heterogene bronnen zijn geselecteerd op basis van hun doelgroep en het bereik. Alle bronnen zijn gericht op een breed publiek en kennen een relatief eenvoudig taalgebruik. Het doel hiervan is inzicht te krijgen in populaire meningen over vrouwelijke seksualiteit. Dit artikel zal dus geen uitspraken doen over wetenschappelijke theorieën rond de ‘seksuele aard’ van de vrouw, zoals reeds onderzocht door historici als Thomas Laqueur en Karen Hollelland. De ‘natuurlijkheid’ van vrouwelijke seksualiteit zal wel sporadisch voorbijkomen, maar de conclusies zullen zich vooral focussen op populaire opvattingen over vrouwelijke seksualiteit en de daaruit volgende seksuele normen.

Vrouwelijke seksualiteit in de Republiek in de zeventiende en achttiende eeuw

Over de lust van de vrouw in relatie tot de ‘vrouwelijke natuur’ in Europa en de Republiek in de zeventiende en achttiende eeuw bestaat een historiografisch debat. Enerzijds wordt de achttiende eeuw in West-Europa door verschillende historici als een tijd van vooruitgang en groeiende vrijheden, inclusief vrouwelijke emancipatie, omschreven. Tegelijkertijd wordt er door andere historici gewezen op veranderende opvattingen over vrouwelijke seksualiteit, die vrouwelijk seksueel verlangen als ‘onnatuurlijk’ verklaarden.

Volgens Jonathan Israel begonnen Verlichte denkers als Spinoza en Hadriaan Beverland in de zeventiende eeuw te schrijven over de seksuele gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen. De opvatting dat seksualiteit een ‘menselijk verlangen’ zou zijn dat door ieder mens evenveel behartigd werd en dan ook niet als taboe voor mannen of vrouwen zou moeten worden bestempeld, werd volgens Israel in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw steeds dominant in Europa.⁵ Deze stelling lijkt deels te worden tegengesproken door de bevindingen van Thomas Laqueur. Die stelt juist dat er door de ontwikkeling van de Verlichte ideeën minder (seksuele) emancipatie van vrouwen plaatsvond. Door wetenschappelijke ontwikkelingen zouden vrouwen niet langer gezien worden als imperfecte mannen, maar als een apart geslacht met eigen karakteristieken. Tot de vrouwelijke karakteristieken zou volgens Laqueur een complete afwezigheid van seksueel verlangen behoren: iedere seksuele behoefte van vrouwen werd bestempeld als ‘onnatuurlijk’.⁶

Faramerz Dabhoiwala neemt een soort middenpositie in. Volgens hem zijn Verlichte ideeën over vrijheid in de zeventiende en achttiende eeuw een belangrijke factor voor het ontstaan van een ‘modern Westers’ seksueel liberaal gedachtegoed. Hij omschrijft dit niet als een continue stroming, maar beargumenteert wel dat de (Verlichte) ideeën over religieuze tolerantie en vrijheid van godsdienst leidden tot meer seksuele vrijheid.⁷ Dit gold echter niet voor vrouwen. Het beeld van vrouwen als seksueel passieve wezens was rond 1800 algemeen ingeburgerd in West-Europa volgens Dabhoiwala.⁸ Over deze omschrijving van de vrouw als seksueel passief wezen lijkt een bredere historiografische consensus te zijn. Amanda Pipkin stelt dat literaire ideeën over vrouwelijke seksuele passiviteit in de Republiek al in de zeventiende eeuw sterk aanwezig waren. Seksueel ervaren vrouwen werden als ‘gevaarlijk’ gezien en jonge maagden genoten een hoger geloofwaardigheidsgehalte dan (voor het huwelijk) seksueel actieve vrouwen.⁹

Karen Hollelland komt tot vergelijkbare conclusies. Ze omschrijft de eerder genoemde schrijver Beverland als een radicale denker in de zeventiende-eeuwse Republiek die enerzijds mannen aanspoort tot een seksueel liberaal leven (inclusief het onderhouden van buitenechtelijke seksuele betrekkingen) en tegelijkertijd een mening heeft over vrouwelijke seksualiteit die juist goed aansluit bij de ideeën van religieuze conservatieven. Beverland ageerde fel tegen de relatieve bewegingsvrijheid van vrouwen in de Republiek die volgens hem zou leiden tot seksueel onacceptabel gedrag. Vrouwelijke seksuele lust zou, volgens Beverland, een substantieel onderdeel zijn van de vrouwelijke natuur, maar als vrouwen ernaar zouden handelen via een open seksuele levensstijl, dan zouden ze schaamteloos en onzedelijk zijn. Deze mening werd gedeeld door mannelijke tijdgenoten, die stelden dat vrouwelijke seksuele activiteit zoveel mogelijk ingeperkt moest worden om haar goede reputatie en eer te bewaren.¹⁰

Terwijl Verlichte ideeën over emancipatie als bewijs voor groeiende seksuele gelijkwaardigheid in de Republiek beschouwd kunnen worden, wijzen toenmalige wetenschappelijke ontwikkelingen er juist op dat vrouwelijke seksualiteit als minder natuurlijk werd beschouwd. En zelfs als vrouwelijke seksuele verlangens niet onnatuurlijk zouden zijn, was het vrijuit praktiseren van seksuele handelingen door vrouwen wel problematisch. Deze paradox tussen het natuurlijke aspect van vrouwelijke seksuele lust en het morele aspect van de onzedelijkheid staat centraal in de analyse van dit artikel.

Seksuele representaties en libertijnse ‘pornografie’

Pornografie heeft sinds 1980 langzaam maar zeker aandacht van historici gekregen. In 1988 beet Donald Haks voor de Nederlandstalige erotische literatuur het spits af. Hij benadrukt het belang van libertijnse ideeën in romans die als pornografisch te karakteriseren zijn.¹¹ In deze romans waren beschrijvingen van seksuele handelingen een primair motief, wordt seksualiteit als menselijke drijfveer afgebeeld en wordt ‘vrije liefde’ vanuit een natuurfilosofische opvatting verdeeld. De centrale rol van libertijnse ideeën in onderzoek naar vroegmoderne erotische geschriften, zowel in de Republiek

Anoniem, De nieuwe vermeerderde Haagse Joncker, of 't Amsterdamse Salet juffertje (Amsterdam 1717) p. 15. Bron: Google Books

als in de rest van Europa, heeft na Haks een uitgebreide navolging gevonden.¹²

Recentier onderzoek poogt niet zozeer literaire werken binnen een pornografisch raamwerk te plaatsen, maar pornografie als literaire categorie voor vroegmoderne werken juist te mijden. Zo suggereerde Leemans om verder te kijken dan enkel libertijnse literatuur,¹³ en stipt Sarah Toulalan het verschil aan tussen 'pornografie' (waarbij het zou gaan om expliciete omschrijvingen) en 'erotica' (waar ook teksten met minder expliciete seksuele verwijzingen en/of louter metaforen of suggesties onder vallen).¹⁴ Ian Moulton gaat hierin nog een stap verder en omschrijft libertijnse literatuur als 'elite texts' die geen compleet beeld schetsen van de volledige productie van erotische werken. Volgens Moulton is het problematisch om een vroegmoderne definitie van 'pornografie' te formuleren vanwege het gevaar voor een anachronistische invulling ervan. Daarom spreekt Moulton van 'erotische representatie' om erotisch getinte literatuur en visuele bronnen tot het einde van de achttiende eeuw te omschrijven.¹⁵

Voortbouwend op Moulton worden in dit artikel geen 'traditionele' als pornografisch aangestipte libertijnse romans geanalyseerd, maar religieuze kritiekschriften, liederenbundels en reisromannetjes. Deze bronnen worden dan expliciet ook niet als 'pornografisch' bestempeld, maar als 'seksuele representaties'.

Waar in men hoerery, en Sodoms zonden pleegt: onzedelijke seksualiteit in anti-katholicistische geschriften

Religieuze auteurs waren sterk betrokken bij het publieke discours omtrent seksualiteit. Hun primaire doel hierbinnen was het reguleren van (voornamelijk vrouwelijk) seksueel gedrag conform de christelijke ideeën over acceptabele seksualiteit.¹⁶ Naast het uitleggen van de eigen ideeën over seksuele kuisheid, werden religieuze seksuele dogma's ook ingezet om kritiek te geven op de zogenaamde immoraliteit van andere religieuze stromingen. Het in 1720 gepubliceerde werk *Papekost* is hier een fraai voorbeeld van. In dit werk levert predikant Laurentius Steversloot in rijm een flinke dosis kritiek op de 'papisten', oftewel katholieken, die volgens hem verantwoordelijk waren voor het moreel verval in Europa.

Katholieken zouden "Sodomietsche Beesten" en "Hoere-voogden" zijn, terwijl nonnenkloosters plaatsen zouden zijn "waar in men hoerery, en Sodoms zonden pleegt". Als klap op de vuurpijl wordt het biechtritueel afgeschilderd als een seksuele interactie tussen de biechtvader en de 'devotarissen' waarbij expliciete gravures illustreren hoe biechtvaders devotarissen slagen op de blote billen geven.¹⁷

Hoewel de Staten van Holland het werk van Steversloot al snel verboden wegens te obscene, stond Steversloot niet alleen met zijn combinatie van religieuze kritiek en seksueel immoreel gedrag. Het anoniem gepubliceerde *Anatomie ofte ontleding van het verderffelyk dessein der paaps-gesinde* (1730) bevat weliswaar geen expliciete omschrijvingen van vermeende seksuele activiteiten in katholieke instellingen, maar de inhoudelijke kritiek kent veel overeenkomsten. Zo worden pausen als sodomieten gekarakteriseerd en de beginnelen van het katholieke geloof omschreven als "Simonie, Hoeren, Toverye". Ironisch genoeg beklaagt de auteur zich over het feit dat katholieken hetzelfde zouden doen, namelijk het uitmaken van Luther en Calvijn voor "Hoere-jagers en Sodomiten".¹⁸

Een derde voorbeeld van een dergelijk kritiekschrift is de *Historie des Pausdoms* uit 1725 door Jacob Campo Weyerman, die in de eerste decennia van de achttiende eeuw een veelvoud aan satirische periodieken publiceerde. In zijn *Historie* geeft Weyerman een uitgebreide opsomming van katholieke bijgelovigheden die hij als onheilig beschouwt. Zo bekritiseert hij een non die het klooster verliet, een "openbaare hoer" werd, vervolgens terugkeerde en na het knielen bij een beeld van Maria met kind vergiffenis en een plek in de hemel kreeg. Daarnaast omschrijft hij de "Roomsche kerk" als een "moeder der hoererye" en stelt hij dat nonnen hun benen "geditaleert" zouden hebben aan alle behoeftige voorbijgangers.¹⁹

De frequente aanduiding van katholieken als hoeren is opvallend. Binnen het vroegmodern christelijk discours is dit deels te verklaren via de omschrijving van vijanden van christenen als de "hoer van Babylon" in *Openbaring 17-18*, waar Weyerman ook expliciet naar verwijst.²⁰ De aanduiding van tegenstanders (in dit geval katholieken) van christenen (in dit geval protestanten) als 'hoer' heeft dus in eerste instantie een religieuze lading. Daarnaast is er echter ook een seksuele connotatie. Vrouwen die seksueel 'onkuis' gedrag vertonen worden expliciet als 'hoer' aangeduid, en er is veelvuldige koppeling tussen sodomie en hoerery. Deze koppeling, in combinatie met de expliciete seksuele omschrijvingen en gravures van Steversloot, demonstreren hoe vrouwelijke seksualiteit in dit religieuze discours als een onzedelijke en zondige activiteit werd gezien. Door dit te koppelen aan de kern van het katholicisme worden katholieke vrouwen als seksueel onkuis neergezet. Het beklag van de anonieme auteur dat Luther en Calvijn door katholieken ook voor seksueel onreine figuren worden uitgemaakt, demonstreert de intense verwevenheid tussen religieuze kritiek en seksualiteit.

Een vrouw telt haar geld terwijl er een duivel listen en streken in haar oor spuit. Uit: Francois Vrouwaert, *D'openhertige juffrouw, of d'ontdekte geveinsdheid*. Tweede Deel (Leiden 1699) titelblad.

Bron: Google Books

Daer vind ick by de Jongmans groot vermaeck: beminning, liefde en seksualiteit in liederenbundels

Het belang van liederenbundels in het onderzoek naar seksuele normen ligt in de laagdrempeligheid en de wijdverbreide populariteit van liederen in de achttiende eeuw. Deze liederen gingen vaak over alledaagse onderwerpen en dreven geregeld de spot met maatschappelijke verschijnselen. Zo werd ook (vrouwelijke) seksualiteit een veelbesproken onderwerp, vaak in de vorm van een toenadering van een jongeman tot een jongedame of andersom, of in de vorm van een gesprek tussen een autoritair figuur (bijvoorbeeld een vader) en een dochter of jong meisje.

Hetgeen opvalt in de liederenbundels, is dat zowel heren toenadering zoeken tot dames als andersom. In *De nieuwe*

Harleveensche doedel-sak, samengesteld door de Amsterdamsche dichter Kaspar van Regten en uitgegeven in 1721, zijn hier meerder voorbeelden van te vinden. In een lied genaamd 'Vryagie tusschen Krelis en Tryn' probeert het meisje Tryn de jongen waar ze een oogje op heeft, Krelis, te verleiden tot seks, daar ze "haer Maegdom niet meer spaaren" wil. Krelis gaat hier niet op in, omdat hij al een "ander Maysje" op het oog heeft. Tryn laat zich echter niet makkelijk afschepen en probeert Krelis alsnog te verleiden door hem haar borsten te laten zien. Krelis is daar echter niet van gediend en zegt dat het "geen meyt" past om zich zo onfatsoenlijk te gedragen. In een ander lied genaamd 'Boere-zang tussen Koen en Leysje' zoekt de jongeman, Koen, toenadering tot Leysje omdat hij haar wil "minnen". Leysje wijst hem echter bot af: ze noemt hem een "grote sot" en een "scharreminkel", waarna Koen zich gaat bedrinken om van de teleurstelling bij te komen.²¹

Enkele voorbeelden van gesprekken tussen een autoritair figuur en een dochter of jong meisje zijn te vinden in de liedbundel *De nieuwe vermeerderde Haagse joncker* (1717). In het lied 'Biegt van een Dogter, aen haar Vader' heeft een katholieke vrouw seks gehad met een man waarmee ze niet getrouwd is, waarna ze naar haar biechtvader gaat om het op te biechten. Hij zegt het niet erg te vinden en vergeeft haar al haar zonden. Tot slot vraagt de vrouw aan haar biechtvader om haar "soete sondaer" waarmee ze seks heeft gehad, ook niet te hard te straffen, maar, indien hij komt biechten, hem als "straf" opgeeft dat hij haar opnieuw "bemint".²² In het lied 'Werelds Lust en Afkeer' uit de bundel *De oprechte Sandtvoorder* (1720) voert een vader op leeftijd een gesprek met zijn dochter. Tot afkeer van de vader geeft de dochter aan graag langs te gaan bij "waerden", want "daer vind ick by de Jongmans groot vermaeck" en "kust men ons altijd weer". Daarnaast vragen de aanwezigen haar altijd "om maegdom of om eer". Nadat de vader uitlegt hoe het gedrag van zijn dochter zijn "herte breekt" vanwege haar keuze voor het kwade in plaats van het goede, trekt de dochter bij en belooft ze zich te onderwerpen aan God.²³

Een belangrijk element van deze liederen betreft het omschreven gedrag van de jongedames. De vrouwen worden in de liederen neergezet als brutaal en wellustig. Ze gaan graag op zoek naar muziek en vermaak, onder andere in de vorm van drinken en dansen, hetgeen door veel tijdgenoten als een maatschappelijk gevaar werd gezien vanwege de associatie met obscene gedrag en prostitutie.²⁴ Indirect zit er een morele les in de spot verpakt, zoals te zien in de expliciete ommekeer van de dochter van de oude vader van het kwade naar het goede. Door te stoppen met drinken en dansen gaat de dochter naar de goede kant volgens het idee van de vader, namelijk vroom en trouw aan God.

Hoe weinige Juffers van eenen goedaardigen zachten inborst zyn: vrouwelijkheid en het karakter van verleidsters in reisromannetjes

De derde broncategorie, reisromannetjes, is waarschijnlijk de minst seksueel expliciete categorie van de drie brontypes in dit artikel. In contrast met de romans uit de zeventiende

eeuw zijn de omschrijvingen van seksualiteit in deze reisromannetjes zo weinig gedetailleerd, dat het dubieus is om deze als erotische of überhaupt seksuele representaties te betitelen. Deze bronnen zijn toch opgenomen in dit artikel door de zeer uitgesproken aard over vrouwen en vrouwelijkheid. Er worden namelijk veel ideeën in gedeeld die op een bijzondere manier inkijk geven in maatschappelijke opvattingen over vrouwelijke seksualiteit.

Een voorbeeld van een dergelijke reisroman betreft *Het avontuurlijk zomer-tochtje* uit 1734. In deze roman trekken twee ongetrouwde Haagse vrienden door de Republiek. Onderweg trekken ze op met andere reizigers. Een van hen vertelt een verhaal over toen het gezelschap in een herberg te Dieren logeerde. Op een avond komt de dienstmeid van de herberg, Tryntje, naar de kamer van Charles. Tryntje pakt zijn hand, laat hem haar borsten voelen en wil hem “in ’t bed wat gezelschap houden”. Charles heeft hier geen interesse in en zegt “geen gezelschap in ’t bed van node” te hebben. Tryntje dringt nog aan, maar nadat hij heeft gewaarschuwd om beklag te gaan doen bij haar baas, vertrekt ze uiteindelijk. De hoofdpersoon begint na haar vertrek te “schudden van [het] lagchen” en hij kan zich niet genoeg “verwonderen” over de “assurantheit en geilheit van die boere meid”. De volgende ochtend vertelt Charles het nachtelijk voorval aan de rest van de groep, waarna het gezelschap in lachen uitbarst en de dienstmeid belachelijk maakt.²⁵

Vervolgens gaat het reisgezelschap per schuit verder richting Rozendaal en ontstaat er onderweg een interessant gesprek over vrouwen. De anonieme “reisbroeder” van de hoofdpersoon krijgt de vraag waarom hij ongetrouwd is. Vervolgens begint de reisbroeder een monoloog waarin hij stelt “geen vyand van ’t huwelijk” te zijn en “veel respect” te hebben “voor dat zoet geslacht”, maar dat hij zoveel verhalen hoort over “hoe weinige Juffers van eenen goedaardigen zachten inborst zyn, hoe weinige een kuisch en eerlyk gedrag houden, hoe weinige zich de autoriteit van den man onderwerpen en niet heerschtzig zyn” dat hij liever in “vrijheid” wil blijven dan zich aan “slavernij” in het huwelijk te onderwerpen. Hij vertelt dat hij, onder honderd vrouwen, er “nauwlyks twe” heeft aangetroffen die de “kuisheit, zedigheit, onderwerping, vriendelykheit, verstand, godtsvreze, zuinigheit, en oprechte tedere liefde” bezitten die de ideale vrouw in zijn ogen dient te hebben.²⁶

In de roman *De wandelaars of vermakelyke reyze* (1733) zijn vier personen op voetreis. Op doorreis in het dorp Avenhorn gaat het gezelschap bij waardin Geertje iets eten. Nadien hoort het gezelschap opeens veel kabaal. Wanneer ze gaan kijken, blijkt dat Geertje haar man “op zyn aangezicht trommelde”. Pas nadat de dienstmeid komt helpen, kan de man loskomen. De reizigers vragen de waardin wat er aan de hand is. Zij zegt dat ze haar man heeft betrapd in de stal met de dienstmeid, waar zij “onbehoorlyke dingen met malkanderen” aan het doen waren. Ze zegt verder dat ze al een vermoeden had van het overspel omdat ze “eenen drogen Klaas in ’t bed” heeft, die dus blijkbaar “het geen my wettig toe komt by hoeren en snollen brengt”. Vervolgens komt buurvrouw Mary aangelopen die de geluiden van de vechtpartij

gehoord had. Mary vraagt aan Geertje waar ze een probleem van maakt. Volgens Mary gaan iedere man en vrouw in het dorp namelijk weleens “een plyziertje” buiten hun huwelijkspartner zoeken. Geertje vraagt waar Mary zich mee bemoeit en zegt dat ze haar “ook voor eenen Hoer van myn man hou”. Dit accepteert Mary niet en ze eist dat Geertje dit terugneemt: “Durft gy my voor eene Hoer uitschelden? [...] Al was ik het, zo wil ik van u niet geheten worden, nog met zo eenen naam ter Kerk.” Geertje weigert en er ontstaat (wederom) een vechtpartij. Nadat Mary Geertje tegen de grond heeft geslagen, zegt ze dat dit haar verdiende loon is voor de manier waarop ze haar man en buurvrouw behandelt.²⁷

De passages in deze romans geven een aantal interessante ideeën over vrouwelijke seksualiteit. Allereerst wordt de vrouw duidelijk neergezet als een wellustig figuur die actief op zoek gaat naar seksuele contacten. Dit wordt op twee manieren beoordeeld: enerzijds komt er in de gesprekken naar voren dat het zoeken naar seksualiteit vaker gebeurt en daarom geen enorme verbazing behoeft. Tegelijkertijd worden de vrouwen die dit expliciet doen (in het bijzonder door mannelijke actoren) omschreven als brutaal en onbeschoft. Daarbij wordt de term ‘hoer’ als enorm beledigend ervaren, zelfs wanneer iemand overspel pleegt. Dat Mary weigert om met deze term naar de kerk te vertrekken, toont aan dat dit voor haar een kwestie van persoonlijke eer is.

Tegelijkertijd spreken de romans echter tussen de regels door ook van de normalisering van prostitutie in steden, ondanks de morele afkeer daarvan. Uitbaters van een herberg zeggen dat zij hun ogen “sluiten al willens” omdat ze goed kunnen verdienen aan gasten die voor seksuele avontuurtjes komen.²⁸ In een gesprek over hoe hij zijn hoge leeftijd heeft bereikt, geeft een oude man aan dat hij “nooit sterken drank” heeft gebruikt en nooit “liefhebber van hoeren” is geweest.²⁹ Dit toont aan dat het gebruik van ‘hoer’ als scheldwoord breder gebruikt wordt dan louter als aanduiding van vrouwen die zich prostitueren, hetgeen doet denken aan de meerdere lagen in het gebruik van de term in de kritiekschriften tegen katholieken.

Conclusie

In dit artikel is naar voren gekomen dat vrouwelijke seksualiteit voor een aanzienlijk deel werd omschreven en beoordeeld vanuit een sterk religieus gekleurd, patriarchaal discours. Niet alleen wordt dit duidelijk door de Bijbelse oorsprong van termen als ‘sodomie’ en ‘hoer’, maar de term ‘hoer’ speelt ook buiten de Bijbelse afkomst een belangrijke rol. Het brede gebruik van de term om vrouwen te omschrijven die sterk uiteenlopende seksuele handelingen plegen – of het nu gaat om seks met geestelijken, het verleiden van mannen door hun borsten te tonen of het plegen van overspel – demonstreert dat ‘hoer’ een wijdverbreide aanduiding was om vrouwen die (seksueel) een morele grens passeerden aan te duiden. Wat in alle verschillende contexten naar voren komt, is het patroon van een actieve, brutale, wellustige verleidster die de geldende morele grens overschrijdt.

Het ‘natuurlijke’ seksuele verlangen van de vrouw wordt, in de gevallen waarin het concreet benoemd wordt, niet ter

discussie gesteld. Wanneer een vrouw echter openlijk uiting geeft aan deze verlangens, staat er een moreel oordeel voor deze vrouw tegenover. Deze bevindingen corresponderen met het door Dabhoiwala en Pipkin beschreven maatschappelijke ideaal van de vrouw in de achttiende eeuw als seksueel passief, alleen bevestigen ze de these van Dabhoiwala niet. De oordelen die er geveld worden over seksueel actieve vrouwen – zelfs wanneer er niet expliciet de term ‘hoer’ wordt gebruikt – tonen ons namelijk dat het problematiseren van buitenechtelijke seksuele activiteiten van vrouwen ook in de achttiende-eeuwse Republiek bediscussieerd werd. De seksuele representaties van vrouwelijke seksualiteit demonstreren dus een restrictieve en terughoudende seksuele norm voor vrouwen, maar benadrukken tegelijkertijd hoe hier in de praktijk vaak vanaf geweken wordt.

In dit artikel werd bewust gekozen voor een bronnencorpus dat niet binnen de ‘traditionele’ libertijnse pornografie past om de patronen rond het beschrijven van vrouwelijke seksualiteit in deze populaire bronnen bloot te leggen. Hieruit blijkt dat er opmerkelijke overeenkomsten zijn tussen de ‘libertijnse’ kritiek van Beverland en zijn tijdgenoten en het populaire discours tussen 1710 en 1740. Deze overeenkomsten hebben vooral betrekking op de minder ‘libertijnse’ aspecten binnen erotische literatuur, namelijk het sterk reguleren van vrouwelijk seksueel gedrag. Er was dus een grote mate van continuïteit tussen de tijd van Beverland en de periode van de behandelde bronnen in dit artikel (waarvan sommige pas een halve eeuw na de publicatie van Beverlands *De Stolatae Virginitatis Iure* gepubliceerd werden). Of deze continuïteit louter toeval betreft, of een indicatie kan zijn van een minder radicale verandering op het gebied van denken over (vrouwelijke) seksualiteit dan voorheen gedacht in de historiografische theses over de achttiende eeuw, is aan de hand van dit beperkte bronnencorpus niet definitief aan te tonen. Maar het daagt ons wel uit om diverse seksuele representaties gedurende de achttiende eeuw blijvend kritisch te analyseren.

- 1 T. van der Meer, ‘Sodomy and its Discontents. Discourse, Desire, and the Rise of a Same-Sex Proto-Something in the Early Modern Dutch Republic’, *Historical Reflections* 33:1 (2007) 41-67, aldaar 47-48.
- 2 Van der Meer, ‘Sodomy and its Discontents’, 46-47.
- 3 L. van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom. Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1996) 198-208; I. Leemans, ‘Censuur als onmacht. De omstreken Nederlandse publieke ruimte’ in: M. Mathijssen (red.), *Boeken onder druk. Censuur en pers-onvrijheid in Nederland sinds de boekdrukkunst* (Amsterdam 2011) 45-58, aldaar 49-50, 56-57.
- 4 I. Leemans, *Het woord is aan de onderkant. Radicale ideeën in Nederlandse pornografische romans 1670-1700* (Nijmegen 2002) 300-305.
- 5 J. Israel, *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity, 1650-1750* (Oxford 2001) 86-88.
- 6 T. Laqueur, *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud* (10e druk; Cambridge-Londen 2003) 3-8; T. Laqueur, *Solitary Sex. A Cultural History of Masturbation* (New York 2003) 201, 209-210.
- 7 F. Dabhoiwala, *The Origins of Sex. A History of the First Sexual Revolution* (Londen en New York 2012) 80, 139-140.
- 8 Dabhoiwala, *The Origins of Sex*, 141-144.
- 9 A. Pipkin, *Rape in the Republic, 1609-1725. Formulating Dutch Identity* (Leiden 2013) 24-26, 119-120.
- 10 K. Hollewand, ‘Over de lust van de vrouw. Beverlands *De Stolatae Virginitatis Iure* (1679)’, *Jaarboek de Achttiende Eeuw* 53:1 (2021) 51-69, aldaar 56-66.
- 11 D. Haks, ‘Libertinisme en Nederlands verhalend proza 1650-1700’ in: G. Hekma en H. Roodenburg (red.), *Soete minne en helsche boosheit. Seksuele voorstellingen in Nederland 1300-1850* (Nijmegen 1988) 90-96.
- 12 R. Trumbach, ‘Erotic Fantasy and Male Libertinism in Enlightenment England’ in: L. Hunt (red.), *The Invention of Pornography. Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800* (New York 1993) 254; K. Norberg, ‘The Libertine Whore. Prostitution in French Pornography from Margot to Juliette’ in: L. Hunt (red.), *The Invention of Pornography*, 225-226.
- 13 I. Leemans, ‘Lieve wellust! Erotica in de achttiende eeuw’, in *Spiegel der Letteren. Tijdschrift voor Nederlandse literatuurgeschiedenis en voor literatuurwetenschap* 46:3-4 (2004) 299-314, aldaar 307.
- 14 S. Toulalan, *Imagining Sex. Pornography and Bodies in Seventeenth-Century England* (New York 2007) 9-12.
- 15 I. Moulton, ‘Erotic representation, 1500-1750’ in: S. Toulalan en K. Fisher (red.), *The Routledge History of Sex and the Body. 1500 to the present* (New York 2016) 209-212.
- 16 Hollewand, ‘Over de lust van de vrouw’, 55, 58-60.
- 17 L. Steversloot, *Papekost, opgedist in Geuse schotelen. Handelende van de pausselyke opkomst, afgodery, en beeldendienst, mis, mitsgaders hun val en einde* (Blokzijl 1720) 40, 42.
- 18 Anoniem, *Anatomie ofte ontleding van het verderffelyk dessein der paaps-gesinde* (1730) 78-79, 11.
- 19 J.C. Weyerman, *De Historie des Pausdoms. Of een Verhaal van de dwaalingen en bygeloovigheden, dewelke van tyd tot tyd zyn ingesloopen in de Kerck* (Amsterdam 1725) 84-87, 293, 319.
- 20 Bijvoorbeeld Weyerman, *Historie des Pausdoms*, 108, 167, 300.
- 21 K. van Regten, *De nieuwe Harleveense doedel-sak, kweelende boere-deunen, minneklagten, harders-zangen, drink-liederen en klugten* (Amsterdam 1721) 50-54, 12-13.
- 22 Anoniem, *De nieuwe vermeerderde Haagse Joncker, of ’t Amsterdamse Salet juffertje* (Amsterdam 1717) 15-16.
- 23 Erven van de weduwe Gijsbert de Groot, *De oprechte Sandtvoorder speel-wagen. Verciert met raere minne-liedjes, geneugelijcke vryagien, minnaers-klachten, herders en bruylofts-gesangen* (Amsterdam 1720) 59-62.
- 24 Hollewand, ‘Over de lust van de vrouw’, 56-59.
- 25 Anoniem, *Het avontuurlyk zomer-tochtje, of omlands reisje, uit Holland door ’t Sticht Utrecht, Over-Yssel, Gelderland, Cleefland, de Myery van den Bosch, Breda, enz.* (Amsterdam 1734) 242-252.
- 26 *Het avontuurlyk zomer-tochtje*, 253-255.
- 27 Anoniem, *De wandelaars of Vermakelyke reyze door gantsch Noord- en Zuid-Holland* (Amsterdam 1733) 178-185.
- 28 *Het avontuurlyk zomer-tochtje*, 143-144.
- 29 *De Wandelaars*, 224.